

ŽARKO MULJAČIĆ:
PROBLEMI MANJINSKIH JEZIKA
U ROMANSKIM DRŽAVAMA U EUROPI
Rijeka : Maveda, 2008. 223 str.

Profesor Žarko Muljačić (rođen 1922. u Splitu, umro 2009. u Zagrebu) započeo je put sveučilišnog nastavnika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1950-ih), bio je među osnivačima Filozofskoga fakulteta u Zadru (1956) te utemeljitelj tamošnje Katedre za talijanističke studije i profesor romanistike, a od početka 1970-ih do početka 1990-ih bio je profesor romanistike i talijanistike na *Freie Universität* u Berlinu. Tijekom svoje izvanredno plodne znanstvene karijere izgradio je i primijenio na proučavanje (ponajprije romanskih) jezika nekoliko novih istraživačkih metoda (dina-mička klasifikacija [romanskih] jezika, relativistički pristup proučavanju jezika i dr.) koje su izvanredno dobro bile primljene u romanistici i plodotvorno se odrazile na lingvistička istraživanja općenito. Svjetski ugled prof. Muljačić stekao je pišući kompetentno i dokumentirano o jezičnim pitanjima ukupnoga romanskoga prostora u različitim vremenskim razdobljima, a hrvatsko je jezikoslovlje posebno zadužio mnogobrojnim radovima o romansko-hrvatskim jezičnim (te kulturnim i književnim) do-dirima i o jezičnoj povijesti romanstva u jugoistočnoj Europi, posebice na istočnoj obali Jadrana i na jadranskim otocima.

* * *

»Jezično pitanje« u Europi, a posebno pitanje manjinskih jezika, dobiva iz dana u dan na važnosti usporedno s razvojem europskih gospodar-skih i političkih integracija (pa i razvojem europskoga zakonodavstva) te s primjenom, u politici, novih načela u odnosu prema manjinama i manjin-skim jezicima. S jedne se strane jezici nekoć 'velikih' nacija u novim okol-nostima — supostavljeni s engleskim — nalaze u novom položaju na me-đunarodnom planu, s druge pak strane mnogi jezici manjinskih zajedni-ca (nerijetko milijunskih), kojih se i samo postojanje često negiralo ili pak njihova uporaba zabranjivala, danas nezaustavljivo ulaze u najrazličiti-je oblike javne pa i službene komunikacije. Istodobno i jezici posve malih enklava ili nevelikih raspršenih skupina, koji su jedva životarili ili su pak na umoru, danas izazivaju pojačanu pozornost ne samo stručnjaka lingvi-

sta, nego i različitih političkih, javnih, kulturnih i drugih institucija.

Nedvojbeno jedan od najvećih romanističkih autoriteta druge polovice XX. stoljeća, i znanstvenik koji je učinio značajne teoretske i metodološke pomake u općoj lingvistici (fonologija, etimologija, klasifikacija genetski srodnih jezika, sociolingvistika, posebice standardologija, itd.), objavljivanjem ovoga sintetičkog djela o manjinskim jezicima u (većinski) romanskim državama (Francuska, Italija, Španjolska [s Andorom] i Portugal, Rumunjska i Moldavija) znatno je obogatio romanistiku i opću lingvistiku. Samo se po sebi razumije da su u romanskim zemljama manjinski jezici prema većinskomu nekad blisko srodni romanski (npr. katalonski i galješki prema španjolskomu), nekad iz genetski manje ili više udaljenih indoeuropskih grana (bretonski i flamanski prema francuskomu, njemački/saski prema rumunjskomu), nekad pak posve drugačijega genetskog podrijetla (baskijski prema francuskom i prema španjolskomu, mađarski prema rumunjskomu).

Nekim je manjinskim jezicima u romanskim zemljama status već davno pravno bio reguliran (francuski u frankoprovansalskoj autonomnoj regiji Val d'Aosta u Italiji), drugi pak se još uvijek bore ili za pravnu regulaciju ili pak za njezinu provedbu (sardski, korzički, furlanski). Dok su negdje gotovo sve mogućnosti autonomije manjinskih jezika objeručke prihvaćene i oživotvorene (u Kataloniji, u Galiciji), drugdje se samo manjina pripadnika manjinske zajednice želi koristiti proklamiranim pravima (u Asturiji, u Liguriji, pa i na Korzici), ili pak vlasti, s ovom ili onom argumentacijom, vješto izbjegavaju stvarnu primjenu proklamiranih jezičnih prava manjinskih zajednica (npr. na Sardiniji); u nekim slučajevima (npr. u Pikardiji, Gornjoj Bretanji) izravno na zahtijevanju autonomije manjinskog idioma (jezika/dijalekta) zauzet je samo manji broj »osviještenih« po jedinaca ili pak »biranih« skupina. Ti i mnogi drugi čimbenici bitno utječu na odnos manjinskih jezika prema većinskomu (većinskim) te na njihov uporabni i pravni status. Sva se ta pitanja sustavno i podrobno za svaku zemlju, i za svaku manjinu, promatraju u sinkronijskoj i u dijakronijskoj dimenziji, s pomnim pozivanjem na izvore podataka kao i na gotovo iscrpnu bibliografiju radova (knjiga, studija, članaka) koji su o tim pitanjima do sada objavljeni. Iako je literatura o tim pitanjima golema po broju jedinica, iako je za pojedine zemlje već bilo pokušaja kratkih sintetičkih prikaza, knjiga profesora Muljačića svojom metodološkom dosljednošću i jasnom teoretskom utemeljenošću nadmašuje sve što je do sada o tom pitanju objavljeno za ukupni prostor romanskih zemalja, pa sam uvjeren da će se uskoro pojaviti i prijevod ovoga djela na koji veliki jezik.

U »Uvodnim napomenama« autor je objasnio zašto u knjizi nije obra-

dio i manjinske jezike u Belgiji, Luksemburgu i Švicarskoj (te zemlje, među ostalim, nisu većinski romanske), a uz svoja kratka objašnjenja, za one koji o manjinskim jezicima i na tom prostoru žele saznati više, naveo je selektivnu bibliografiju. Slijede nakon toga prikazi manjinskih jezika po zemljama (Francuska, str. 9–25; Italija, str. 26–59; Španjolska i Portugal, str. 60–124; Rumunjska i Moldavija, str. 125–219), a uz svaki razdjel naveden je popis izvora i literature, u kojem se daju svi relevantni do sada objavljeni radovi o predmetu. Uz svaki se razdjel također donose i karte na kojima su označeni prostori uporabe pojedinih idioma (jezika, te eventualno narječja, dijalekata).

Dok je za manjinske jezike u Francuskoj, Italiji, Španjolskoj i Portugalu — za koje postoji velik broj manje ili više objektivnih studija — kritički prikaz problema mogao biti donesen na razmjerno sažetu prostoru, za Rumunjsku i Moldaviju prikaz je mnogo opsežniji iz najmanje dvaju razloga. Čak i upućeniji naši čitatelji o jezičnoj situaciji u tim dvjema zemljama obično ne znaju mnogo (ništa bolje nije ni u zapadnoj Europi), a najčešće je teško dostupna i odgovarajuća literatura. S druge pak strane, već od ujedinjenja (1859) i osamostaljenja (1878) rumunjskih kneževstava u XIX. stoljeću Rumunji su zazirali od manjina i njihovih jezika na svojem teritoriju (primjenjujući u mladoj, tek sastavljenoj državi politiku jezičnog i svakog drugog centralizma po uzoru na tisućgodišnju tradiciju centralizma francuske državne politike), dok su u dijelovima pod Ugarskom (Austro-Ugarskom) — Transilvaniji, Banatu, Krišani i Maramurešu — rumunjska nacionalna i jezična prava neprestano bila kršena od mađarske i njemačke (saske) manjine; iako ni u sveukupnom ugarskom dijelu Monarhije Mađari nisu imali većinu, postupali su u politici kao da su stvarni većinski narod. Slično tomu, istočna polovica Moldavije (između Pruta i Dnjestra) nalazila se (osim međuratnoga razdoblja, 1918.–1940., te nakon 1990.) pod ruskim gospodstvom pa je rumunjski jezik bio ili osporavan ili tek toleriran, a od početka pak 1950-ih službeno mu se nastojalo nametnuti i posebno ime (moldavski jezik, a ne rumunjski, kako ga imenuju izvorni govornici). Sva ta složena jezična drama (nerijetko tragikomedija ili pak lakrdija) briljantno je u knjizi prof. Muljačića obrađena sa sociolingvističkoga, kulturnopovijesnoga, pravnog itd. stajališta.

Bez vrlo pomno razrađene metodologije proučavanja, bez podrobno usklađenih pregleda mreže relevantnih lingvističkih, sociolingvističkih, psiholoških, političkih, kulturnopovijesnih, pravnih i dr. činjenica (crpljenih iz pouzdanih izvora) ne bi bilo moguće dati onoliko jasan i iscrpan prikaz stanja manjinskih jezika u europskim romanskim državama kakav je dao prof. Muljačić. Pritom valja upozoriti da je u ocjeni stanja prof.

Muljačić glavni oslonac imao u svojem »relativističkom pristupu«, prema kojemu se idiomi razvrstavaju kao »jezici«, »dijalekti«, »govori« na temelju složenoga skupa jasno određenih (definiranih) kriterija, i prema kojemu je svaki poseban jezik (jezična situacija) redovito određen originalnim skupom i kombinacijom čimbenika. U objašnjavanju nerijetko zamršenih stvarnih situacija prof. Muljačiću također je bila od velike pomoći i metodologija njegove dinamičke klasifikacije (srodnih) jezika: čak i onda kada je lingvist u dvojbi hoće li neki idiom razvrstati kao samostalan jezik ili kao podvrstu (dijalekt, varijantu i sl.) drugog idioma, uvijek se precizno mogu izmjeriti odnosi (razlike i sličnosti) među njima te precizno i objektivno izraziti brojčanim indeksima. Tako je onda razumljivo da dva idioma koji na genetskolingvističkoj (povijesnoj) razini pripadaju istoj vrsti, s funkcionalnoga, sociolingvističkoga, standardološkog i sličnoga gledišta mogu predstavljati dva različita jezika. Primjerice, standardni talijanski i tek nedavno normirani korzički u genetskolingvističkom smislu riječi nastali su na temelju toskanskoga narječja. No povijesne okolnosti, uporabne okolnosti i uporabni okviri te (a i to treba uzimati u obzir kao važan čimbenik) volja zajednice govornika dvaju idioma čine da se talijanski i korzički funkcionalno moraju promatrati kao dva posebna romanska jezika.

Ovu knjigu napisao je romanist i opći lingvist europske i svjetske reputacije i jedan od onih koji je najtočnije i najiscrpnije informiran o činjenicama. Valja također istaknuti da je ovdje riječ o prvom (opsežnijem) djelu takve tematike u lingvističkoj literaturi koje ukupni kompleks manjinskih jezika u (europskim većinski) romanskim zemljama obrađuje prema jedinstvenoj modernoj metodologiji. I u čisto nakladničkom smislu riječi knjiga je vrlo profesionalno opremljena i izvedena.

August Kovačec